

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Νεοφύτου Βάμβα 6 (3ος όροφος), 106 74 Αθήνα. Τηλ: 210-7233221-2, 210-7233216,
Fax: 210 7233217. E-mail: info@nchr.gr

**Θέσεις και προτάσεις επί του ζητήματος της ελεύθερης
κυκλοφορίας Γενετικά Τροποποιημένων Οργανισμών
(μεταλλαγμένων) και Γενετικά Τροποποιημένων Τροφίμων
(ΓΤΤ) στην ελληνική αγορά¹**

Την Πέμπτη, 20^η Ιανουαρίου 2005 συνήλθε στα γραφεία της Επιτροπής (Νεοφύτου Βάμβα 6, 3^{ος} όροφος), η Ολομέλεια της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και αφού άκουσε τους Εισηγητές, κα Χρ. Μουκίου, Επιστημονική Συνεργάτιδα της ΕΕΔΑ και τον ομ. Καθηγητή κ. Γ. Μανιάτη, μέλος της ΕΕΔΑ, ο οποίος κατέθεσε και παρουσίασε συμπληρωματική εισήγηση σχετικά με το ζήτημα της ελεύθερης κυκλοφορίας γενετικά τροποποιημένων οργανισμών και γενετικά τροποποιημένων τροφίμων στην ελληνική αγορά, κατέληξε ομόφωνα μετά από μακρά συζήτηση επί του θέματος, στις ακόλουθες θέσεις και προτάσεις:

I. Η θέση του ζητήματος

Οι Γενετικά Τροποποιημένοι Οργανισμοί (ΓΤΟ) είναι εκείνοι που προέκυψαν από άμεση επέμβαση στο γενετικό τους υλικό με τεχνικές της μοριακής βιολογίας, σε αντίθεση με εκείνους που παρήχθησαν με τις κλασικές μεθόδους διασταυρώσεων συγγενών οργανισμών, επιλογής και

¹ Εισηγήτρια ήταν κα Χρ. Μουκίου, Επιστημονική Συνεργάτις της ΕΕΔΑ (Δικηγόρος, ΔρΝ, DEA). Συμπληρωματική εισήγηση κατέθεσε επίσης ο κ. Γ. Μανιάτης ομ. Καθηγητής Πανεπιστημίου, μέλος της ΕΕΔΑ. Η εισήγηση της κας Μουκίου, υιοθετήθηκε ομόφωνα από την Ολομέλεια της ΕΕΔΑ, αφού ελήφθησαν υπόψη και τα στοιχεία που επικαλέσθηκε ο κ. Μανιάτης με την εισήγησή του. Το κείμενο της απόφασης αυτής βασίζεται την εισήγησή της, όπως διαμορφώθηκε μετά τη συζήτηση στην Ολομέλεια.

επαναδιασταυρώσεων.² Τα Γενετικά Τροποποιημένα Τρόφιμα (ΓΓΤ) είναι τα τρόφιμα τα οποία βασίζονται σε ΓΤΟ.

Οι Γενετικά Τροποποιημένοι Οργανισμοί είναι νέες μορφές ζωής, που έχουν προέλθει από την παραβίαση, μέσω του ανθρώπινου παράγοντα, διαδικασιών εξέλιξης και παραγωγής φυτικών και ζωικών ειδών. Οι νέες αυτές μορφές δεν υπήρχαν πριν την τεχνητή γένεσή τους ούτε και θα μπορούσαν να υπάρξουν υπό τις παραδοσιακές μεθόδους παραγωγής ή διασταύρωσης. Ως νέοι οργανισμοί, οι ΓΤΟ είναι αυτοτελείς οργανισμοί, με την έννοια ότι, αφής δημιουργηθούν τεχνητά, η ελευθέρωσή τους στο περιβάλλον και την τροφική αλυσίδα είναι διαδικασία μη αναστρέψιμη και η διαδικασία γένεσής τους μη ανακλητή επιστημονικά. Η επίδραση που μπορεί να επιφέρουν στο φυσικό περιβάλλον είναι, συνεπώς, μη προβλεπόμενη και ελλοχεύει ο κίνδυνος επιμολύνσεων με τη μεταφορά γενετικά τροποποιημένων γονιδίων (π.χ. με τη γύρη, τα έντομα ή τον άνεμο) ή με την αυτό-αναπαραγωγή τους ή με τη διασταύρωσή τους με γενετικά φυσιολογικούς οργανισμούς.

Βεβαίως, οι τεχνικές αυτές, αποτελούν το επιστέγασμα ερευνών τα τελευταία πενήντα χρόνια, εφόσον επιτρέπουν την επιλεκτική προσπέλαση σε συγκεκριμένα γονίδια, την απομόνωσή τους, την τροποποίησή τους, την κατά βούληση αφαίρεσή τους ή και την εισαγωγή τους σε οργανισμούς στους οποίους δεν βρίσκονται φυσιολογικά. Πλην όμως γενούν σοβαρά ζητήματα πρόκλησης κινδύνων για την ανθρώπινη υγεία και το φυσικό περιβάλλον, τα οποία πέρα από την όποια ηθικο-πολιτική, κοινωνική ή άλλη προσέγγιση του ζητήματος, χρήζουν νομικής αντιμετώπισης.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, μετά την άρση του *de facto moratorium* που είχε επιβάλει το 1999, εξέδωσε μία Οδηγία και δύο Κανονισμούς³ -οι οποίοι

² Βλ. Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής, Απόφαση Για τα Γενετικά Τροποποιημένα Φυτά.

³ Ο πρώτος αφορά στα Μεταλλαγμένα Τρόφιμα και τις Ζωοτροφές (Κανονισμός (ΕΚ) 1829/2003 του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και του Συμβουλίου της 22ας Σεπτεμβρίου 2003 για τα γενετικώς τροποποιημένα τρόφιμα και ζωοτροφές, L.268/1/18.10.2003) και ο δεύτερος στη Σήμανση και την Ιχνηλασιμότητα (Κανονισμός (ΕΚ) 1830/2003 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 22ας Σεπτεμβρίου 2003 σχετικά με την ιχνηλασιμότητα και την επισήμανση γενετικώς τροποποιημένων οργανισμών και την ιχνηλασιμότητα τροφίμων και ζωοτροφών που παράγονται από γενετικώς τροποποιημένους οργανισμούς, και για την τροποποίηση της Οδηγίας 2001/18/ΕΚ, L 268/24/18.10.2003).

έχουν τεθεί σε ισχύ από τις 7 Νοεμβρίου 2003 και των οποίων η εφαρμογή άρχισε την 18^η Απριλίου 2004⁴- σύμφωνα με τις διατάξεις των οποίων επιτρέπεται, καταρχήν, η εισαγωγή μεταλλαγμένων προϊόντων (τροφίμων και ζωοτροφών) στην ευρωπαϊκή αγορά, θέτοντας ως κύρια προϋπόθεση τη σήμανσή τους, η οποία πραγματοποιείται μόνον όταν το ποσοστό των γενετικά τροποποιημένων συστατικών υπερβαίνει το 0,9%, εφόσον η παρουσία του ΓΤΟ δεν είναι τυχαία ή τεχνικώς αναπόφευκτη.⁵ Διαφορετικά, τα ΓΤΟ κυκλοφορούν ελεύθερα και εφόσον έχει χορηγηθεί η σχετική έγκριση,⁶ η οποία εκδίδεται (εντός τριών μηνών από τη γνωμοδότηση) με δεκαετή ισχύ και δυνατότητα για δεκαετή ανανέωση, μετά την υποβολή σχετικής αίτησης με όλα τα απαραίτητα στοιχεία και μελέτες και την προηγούμενη απαιτούμενη γνωμοδότηση της Αρχής (εντός έξι μηνών) και εφόσον τηρείται η διαδικασία διαρκούς παρακολούθησης και εποπτείας για το χρονικό διάστημα που έπεται του χρονικού σημείου χορήγησης της έγκρισης.⁷

Κατόπιν τούτων, οι ΗΠΑ, η Αργεντινή και ο Καναδάς αποφάσισαν να καταθέσουν στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου (ΠΟΕ) αγωγή κατά της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την πολιτική της στα γενετικά τροποποιημένα τρόφιμα (ΓΤΤ).⁸ Ο ΠΟΕ (WTO, World Trade Organization) συζήτησε την αγωγή τον Μάρτιο 2004 σε πολιτικά φορτισμένο πλαίσιο, κεκλεισμένων των θυρών, όπως προβλέπεται από τη διαδικασία του, χωρίς να υφίσταται η δυνατότητα παρέμβασης πολιτών ή οργανώσεων. Αναμένοντας την απόφαση του Panel του ΠΟΕ (WTO) περί τα τέλη Μαρτίου 2005,⁹ διάφοροι φορείς

⁴ Οδηγία 2001/18 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 12^{ης} Μαρτίου 2001 για την τη σκόπιμη ελευθέρωση γενετικώς τροποποιημένων οργανισμών στο περιβάλλον και την κατάργηση της Οδηγίας 90/220ΕΟΚ του Συμβουλίου (L.106/1/17.4.2001).

⁵ Άρθρ. 12 παρ. 2 Κανονισμού (ΕΚ) 1829/2003, άρθρο 7 παρ. 2 Κανονισμού (ΕΚ) 1830/2003, με το οποίο προστέθηκε παρ. 3 στο άρθρο 21 της Οδηγίας 2001/18/ΕΚ.

⁶ Άρθρ. 4 παρ. 2, 7 παρ. 1 Κανονισμού (ΕΚ) 1829/2003.

⁷ Βλ. επίσης, παρακάτω, υπό Δ.1.

⁸ <http://www.metallagmeta-stop.org/ep040310.html>.

⁹ Σύμφωνα με ανακοινωθέν του Panel του WTO προς το Dispute Settlement Body, το Panel ανακοίνωσε ότι θα είναι σε θέση να εκδώσει την τελική απόφασή του (final report) μέχρι το τέλος Μαρτίου 2005 και ότι η καθυστέρηση οφειλόταν σε κοινό αίτημα των διαδίκων να τους δοθεί παράταση χρόνου, προκειμένου να ετοιμάσουν τις αντικρούσεις τους, καθώς και στην απόφαση του Panel να ζητήσει γνώμη εμπειρογνομόνων ως προς τα

ασκούν πιέσεις τόσο σε διεθνές όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο για την κατάργηση καλλιέργειας γενετικά τροποποιημένων οργανισμών. Όπως επισημαίνει η Greenpeace, η έκθεση της NAFTA (Βορειοαμερικανική Ζώνη Ελεύθερων Συναλλαγών μεταξύ ΗΠΑ, Καναδά και Μεξικού) δίδει, πλέον, πρόσθετα επιχειρήματα στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή να υπερασπιστεί τη θέση της ενάντια στην προσφυγή των ΗΠΑ ενόπιον του ΠΟΕ και να επιμείνει στη θέση της ότι οι περιβαλλοντικοί κίνδυνοι που εγκυμονούν τα μεταλλαγμένα είναι υπαρκτοί, ενώ άγνωστες είναι ακόμη οι απειλές για την ανθρώπινη υγεία.¹⁰

Η Ελλάδα, παρά το ότι έχει επιδείξει, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, μία σθεναρή στάση ενάντια στην καλλιέργεια, εισαγωγή και κατανάλωση γενετικά τροποποιημένων οργανισμών, δεν έχει θέσει σε ισχύ ειδική περί του θέματος νομοθεσία, επαφιέμενη στην ευθεία εφαρμογή των ως άνω Κανονισμών της ΕΚ. Σχετικά όμως με την Οδηγία 2001/18/ΕΚ, η οποία απαιτεί ορισμένα μέτρα συμμόρφωσης, η Ελλάδα πρόσφατα καταδικάσθηκε από το ΔΕΚ¹¹ λόγω παράλειψης εμπρόθεσμης λήψης των αναγκαίων μέτρων στο εθνικό δίκαιο.

II. Οι νομικές διατάξεις του ζητήματος

Τα κρίσιμα ζητήματα που θέτει η γενίκευση αυτή της καλλιέργειας και της κυκλοφορίας γενετικά τροποποιημένων οργανισμών σχετίζονται, κυρίως, με την προστασία της υγείας και την προστασία του περιβάλλοντος.

A. Το δικαίωμα στην υγεία αποτελεί κοινωνικό δικαίωμα κατοχυρωμένο από τη διάταξη του άρθρου 21 παρ. 3 Σ. Στην προστασία του κοινωνικού δικαιώματος στην υγεία μπορούν να βρουν έρεισμα περιορισμοί στην άσκηση άλλων συνταγματικών δικαιωμάτων. Έγινε έτσι δεκτό από το Συμβούλιο της Επικρατείας.¹² Κατά συνέπεια, το δικαίωμα στην υγεία

επιστημονικά και τα τεχνικά ζητήματα. Βλ. αναλυτικά, σε http://doscoline.wto.org/GEN_viewerwindow.asp?D:/DDFDOCU.../293-20.DOC.HT.

¹⁰ Εφημερίδα «Η Καθημερινή», Κυριακή 24 Οκτωβρίου 2004, «Κόλαφος για τα μεταλλαγμένα. Έκθεση της NAFTA προειδοποιεί για τους κινδύνους στη βιοποικιλότητα».

¹¹ ΔΕΚ 27 Ιανουαρίου 2005, Επιτροπή κ/ Ελληνικής Δημοκρατίας, C-416/03.

¹² ΣτΕ 2412/1993 ΝοΒ, 1995, σ. 769.

καίτοι δεν γεννά ευθέως αγώγιμη αξίωση των πολιτών κατά του Κράτους, σαφώς θεσπίζει ρητά την υποχρέωση του τελευταίου να λαμβάνει κάθε μέσο προστασίας της υγείας των πολιτών ακόμη και περιορίζοντας την ελεύθερη άσκηση άλλων, ατομικών, δικαιωμάτων, όπως αυτό της επαγγελματικής ελευθερίας, της ελευθερίας κυκλοφορίας προσώπων της οικονομικής ελευθερίας κα.¹³ Κατ' αποτέλεσμα, δηλαδή, το δικαίωμα στην υγεία «δημοσιοποιείται» σε μεγάλο βαθμό, ούτως ώστε να καθίσταται μία από τις μορφές έκφρασης του δημοσίου συμφέροντος, το οποίο αποτελεί, θεμιτό κριτήριο νομοθετικού περιορισμού της άσκησης, άλλων, ατομικών δικαιωμάτων, κατ' άρθρο 5 παρ. 1 Σ.¹⁴

Άλλωστε, σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο, η υγεία, ως ατομικό και ως συλλογικό αγαθό προστατεύεται με την *«αρχή της προφύλαξης»*. Η αρχή αυτή κατοχυρώνεται στο άρθρο 15 της Διακήρυξης του ΟΗΕ στο Ρίο ντε Τζανέιρο για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, στο άρθρο 1 του «Πρωτοκόλλου της Καρθαγένης» για τη Βιοασφάλεια στη Σύμβαση για τη Βιολογική Ποικιλότητα - που αποτελεί, ήδη, εσωτερικό δικαιο αυξημένης τυπικής ισχύος¹⁵- στο προοίμιο του Κανονισμού 1830/2003/ΕΚ,¹⁶ που αποτελεί, επίσης, κανόνα ευθέως εφαρμόσιμο στο εσωτερικό δικαιο, και στις διατάξεις του άρθρου 4 παρ. 1 της Οδηγίας 2001/18/ΕΚ,¹⁷ η οποία, λόγω του σαφούς, ρητού και ανεπιφύλακτου χαρακτήρα των διατάξεών της είναι, ομοίως, αμέσως εφαρμόσιμη στο εσωτερικό δικαιο. Κατά το περιεχόμενό της δε *«αποσκοπεί στην επίτευξη επαρκούς προστασίας και ασφάλειας κατά την διακίνηση, το χειρισμό και τη χρήση εμβίων τροποποιημένων οργανισμών, οι*

¹³ Βλ. Κ.ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΥ, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, β' εκδ. 2002, σ. 516.

¹⁴ Α.ΜΑΝΕΣΗ, Η συνταγματική αρχή της ισότητας και η εφαρμογή αυτής υπό των δικαστηρίων (1958), in : Συνταγματική θεωρία και πράξη, 1980, σ. 316 επ., Μ.ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΥ, Ο έλεγχος της ισότητας υπό του Συμβουλίου της Επικρατείας, 1966, in : Νομικά Μελέται, 1982, σ. 145 επ., Α.ΜΑΝΙΤΑΚΗ, Η συνταγματική αρχή της ισότητας και η έννοια του γενικού συμφέροντος, ΤοΣ, 1978, σ. 433.

¹⁵ Κυρώθηκε με το Ν. 3233/2004 (ΦΕΚ Α' 51/18.2.2004) «Κύρωση του Πρωτοκόλλου της Καρθαγένης για τη Βιοασφάλεια στη Σύμβαση για τη Βιολογική Ποικιλότητα». Το Πρωτόκολλο αυτό υπογράφηκε στο Μόντρεαλ στις 29 Ιανουαρίου 2000 και στόχος του είναι η διασφάλιση της αρχής της προφύλαξης (προστασία και ασφάλεια ιδίως στα θέματα υγείας του ανθρώπου) στη διασυνοριακή κίνηση, τη διαμετακόμιση, το χειρισμό και τη χρήση των έμβιων τροποποιημένων οργανισμών που ενδέχεται να έχουν δυσμενείς επιδράσεις στη διατήρηση και στην αειφόρο χρήση της βιολογικής ποικιλότητας, λαμβάνοντας επίσης υπόψη τους κινδύνους για την υγεία του ανθρώπου.

¹⁶ Βλ. οπ.παρ.[σκ.3].

¹⁷ Βλ. οπ.παρ. καθώς επίσης και τη σκέψη 8 του προοιμίου της οδηγίας αυτής.

οποίοι παράγονται με βάση τις αρχές της σύγχρονης βιοτεχνολογίας και ενδέχεται να έχουν δυσμενείς επιπτώσεις στη διατήρηση και την αειφόρο χρήση της βιολογικής ποικιλότητας, λαμβάνοντας επίσης υπόψη τους κινδύνους για την υγεία του ανθρώπου και αποδίδοντας ιδιαίτερη σημασία στη διασυννοριακή διακίνησή τους».¹⁸

Επομένως, στο μέτρο που σύμφωνα με εκπονηθείσες μελέτες, η καλλιέργεια και κυκλοφορία γενετικά τροποποιημένων οργανισμών προκαλεί αλλεργίες¹⁹ και ενοχοποιείται για ζωικές τερατογενέσεις, καθιστά τους οργανισμούς ανθεκτικότερους στα αντιβιοτικά,²⁰ με αποτέλεσμα να απαιτούνται συνεχώς ισχυρότερα χημικά φάρμακα για την αντιμετώπιση των ασθενειών,²¹ πλήττεται το δικαίωμα στην υγεία τόσο ως κοινωνικό δικαίωμα, η προστασία του οποίου απαιτεί ρητώς τη λήψη κρατικών μέτρων, όσο και ως έκφανση του δημόσιου συμφέροντος, ως δημόσια υγεία, κατά παράβαση της αρχής της προφύλαξης, που αποτελεί διεθνή κανόνα με αυξημένη τυπική ισχύ έναντι του τυπικού νόμου, σύμφωνα με το άρθρο 28 παρ. 1 Σ.

Β. Περαιτέρω, το δικαίωμα στο περιβάλλον αποτελεί, πλέον, μετά τη συνταγματική αναθεώρηση από τη Ζ' Αναθεωρητική Βουλή, που επικύρωσε την επί δεκαετία διαμορφωμένη νομολογία του ΣτΕ, όχι μόνον κοινωνικό αλλά και ατομικό δικαίωμα, κατ' άρθρο 24 παρ. 1 Σ. Επίσης, αποτελεί και αυτό έκφανση του δημόσιου συμφέροντος, το οποίο αποτελεί θεμιτό κριτήριο νομοθετικού περιορισμού των ατομικών δικαιωμάτων.

«Η αρχή της πρόληψης» σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος κατοχυρώνεται ρητά στις διατάξεις της Συνθήκης (άρθρο 174, τ. άρθρο 130 Ρ της ΣυνθΕΚ) και επαναλαμβάνεται στις διατάξεις του προοιμίου της Οδηγίας 2001/18/ΕΚ²² έχει, δε ως περιεχόμενο, ότι: «*Η πολιτική της Κοινότητας στον τομέα του περιβάλλοντος αποβλέπει σε υψηλό*

¹⁸ Άρθρ. 1 του Ν. 3233/2004, περί κυρώσεως του «Πρωτοκόλλου της Καρθαγένης».

¹⁹ Ιατρικός Σύλλογος Θεσσαλονίκης, Επιτροπή για την εκτίμηση των πιθανών επιπτώσεων των γενετικώς τροποποιημένων οργανισμών στην υγεία του ανθρώπου, Θέσεις της Επιτροπής με ημερομηνία 5/6/2001 δημοσιευμένες στην ιστοσελίδα της Greenpeace.

²⁰ Βλ. τις Θέσεις του Ιατρικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης, οπ.παρ.

²¹ Βλ. την απόφαση της Εθνικής Επιτροπής Βιοηθικής για τα Γενετικά Τροποποιημένα Φυτά.

²² Οπ.παρ., σκ.6.

επίπεδο προστασίας και λαμβάνει υπόψη την ποικιλομορφία των καταστάσεων στις διάφορες περιοχές της Κοινότητας. Στηρίζεται στις αρχές της προφύλαξης και της προληπτικής δράσης, της επανόρθωσης των καταστροφών του περιβάλλοντος, κατά προτεραιότητα στην πηγή, καθώς και στην αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει».²³ Στο πλαίσιο αυτό, μπορεί τα μέτρα εναρμόνισης που άπτονται της προστασίας του περιβάλλοντος να προβλέπουν και «ρήτρα διασφάλισης που εξουσιοδοτεί τα Κράτη-Μέλη να λαμβάνουν, για μη οικονομικούς περιβαλλοντικούς λόγους, προσωρινά μέτρα υποκείμενα σε κοινοτική διαδικασία ελέγχου».²⁴

Έτσι, στο μέτρο στο οποίο η καλλιέργεια και κυκλοφορία γενετικά τροποποιημένων οργανισμών και γενετικά τροποποιημένων τροφίμων απαιτεί τη χρήση αυξημένων ποσοτήτων ζιζανιοκτόνων, οδηγεί στη διασάλευση της φυσικής τάξης, εφόσον τα γενετικά τροποποιημένα φυτά διαφέρουν από τα άγρια και τα εξημερωμένα και ως εκ τούτου αποτελούν επικίνδυνα στοιχεία για τη φυσική ισορροπία της χλωρίδας και της πανίδας του πλανήτη, γενούν τον ενδεχόμενο κίνδυνο επέλευσης αρνητικών περιβαλλοντικών επιπτώσεων στο άμεσο και στο απότερο μέλλον, εφόσον δημιουργούνται τεχνητά γονίδια ολοένα ανθεκτικότερα σε αντιβιοτικά. Επομένως, το δικαίωμα στο περιβάλλον και η αρχή της πρόληψης για την προστασία του, δικαιολογούν περιορισμούς ή και απαγορεύσεις για την ελεύθερη κυκλοφορία ΓΤΟ στην Ευρωπαϊκή Ένωση και, ειδικά, στην Ελλάδα.

Γ. Τέλος, όλες αυτές οι αρχές πρέπει να προστατεύονται με κανόνες που να παρέχουν νομική βεβαιότητα και ασφάλεια. Η αρχή της νομικής ασφάλειας, συνάγεται από το σύνολο των διατάξεων του Συντάγματος, της Συνθήκης ΕΕ και της ΣυνθΕΚ και γίνεται ιδιαίτερη μνεία αυτής στο προοίμιο του κανονισμού 1830/2003/ΕΚ, όπου τονίζεται ότι: «*θα πρέπει να καταρτιστούν κατευθυντήριες γραμμές όσον αφορά τη δειγματοληψία και την ανίχνευση, προκειμένου να διευκολύνεται η συντονισμένη προσέγγιση σε*

²³ Άρθρο 174 παρ. 2 της ΣυνθΕΚ, όπως διαμορφώθηκε μετά τη Συνθήκη του Άμστερνταμ.

²⁴ Άρθρο 174 παρ. 2 εδάφιο δεύτερο ΣυνθΕΚ. Τέτοια «ρήτρα διασφάλισης» περιλαμβάνεται στο άρθρο 23 της Οδηγίας 2001/18/ΕΚ, που αποτελεί οδηγία εναρμόνισης, κατ' άρθρο 95 ΣυνθΕΚ.

*θέματα ελέγχου και επιθεωρήσεων, και να παρέχεται νομική βεβαιότητα για τους φορείς διακίνησης».*²⁵ Επομένως, η εσωτερική έννομη τάξη πρέπει να λάβει τέτοιου είδους μέτρα, ώστε να επιτυγχάνεται η προστασία της αρχής της προφύλαξης και της πρόληψης για την προστασία της υγείας και του περιβάλλοντος με κανόνες που διασφαλίζουν παράλληλα και τη νομική ασφάλεια των αρμοδίων φορέων και των πολιτών και καταναλωτών.

Δ. Έτσι, επί του θέματος των ΓΤΟ και ΓΤΤ τίθεται το *ζήτημα της σύγκρουσης* της επιχειρηματικής και οικονομικής ελευθερίας αφενός με το δικαίωμα στην υγεία και στο περιβάλλον, αφετέρου, των δύο τελευταίων νοουμένων όχι μόνον ως ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων αλλά και ως μορφών έκφρασης του δημόσιου συμφέροντος και ως αρχών που έχουν αυξημένη ισχύ έναντι του τυπικού νόμου, ήτοι της αρχής της προφύλαξης και της πρόληψης. Εάν, μάλιστα, τεθεί ζήτημα σύγκρουσης ανάμεσα στην προστασία της ανθρώπινης υγείας και του περιβάλλοντος, έχει κριθεί ότι η προτεραιότητα παρέχεται στην πρώτη, με παράλληλη μέριμνα για τη μικρότερη δυνατή διατάραξη του τυχόν θιγόμενου περιβάλλοντος.²⁶

Δ.1. Σε επίπεδο κοινοτικού δικαίου, καθίσταται προφανές ότι η εξέλιξη των κανόνων του παράγωγου κοινοτικού δικαίου κινείται προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης της αρχής της πρόληψης, της προφύλαξης και της νομικής ασφάλειας σε ό,τι αφορά την κυκλοφορία ΓΤΟ στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Συγκεκριμένα:

Οι προγενέστεροι γενικοί κανόνες ελέγχου της χρήσης ΓΤΟ και ΓΤΜΟ για την προστασία της υγείας των ατόμων και του περιβάλλοντος καθορίζονταν από την οδηγία 90/219/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 23^{ης} Απριλίου 1990, για την περιορισμένη χρήση γενετικώς τροποποιημένων μικροοργανισμών²⁷ και από την οδηγία 90/220/ΕΟΚ του Συμβουλίου της αυτής ημερομηνίας.²⁸ Οι οδηγίες αυτές προέβλεπαν, μεταξύ άλλων, για τη χρησιμοποίηση των εν λόγω προϊόντων, ένα σύστημα προηγούμενης γνωστοποίησης, εκ μέρους του παρασκευαστή ή του εισαγωγέα στις αρμόδιες

²⁵ Οπ.παρ., σκ. 8.

²⁶ ΣτΕ 1874/1994, ΤοΣ, 1995, σ.156.

²⁷ ΕΕ L.117, σ. 1.

²⁸ ΕΕ L.117,σ. 15.

αρχές των Κρατών-Μελών και χορήγησης άδειας από τις αρχές αυτές ή, υπό ορισμένες περιστάσεις, από την Επιτροπή.²⁹ Το 2001, οι οδηγίες αυτές τροποποιήθηκαν με τη νεότερη και πληρέστερη οδηγία εναρμόνισης 2001/18/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου,³⁰ η οποία διατήρησε, κατά βάση το σύστημα της οδηγίας 90/220/ΕΚ, αποδίδοντας, όμως, βαρύνουσα, πλέον, σημασία στην προστασία των αρχών της πρόληψης και της προφύλαξης και αντικαθιστώντας την απλούστερη διαδικασία της «γνωστοποίησης» και της «άδειας» με την πληρέστερη και ασφαλέστερη διαδικασία της «κοινοποίησης» και της «ρητής συγκατάθεσης», στην οποία υιοθετούνται πολλοί όροι, κριτήρια και προϋποθέσεις για την επίτευξη της ισορροπίας ανάμεσα στην αρχή της πρόληψης και της προφύλαξης, αφενός, σύμφωνα με τις διατάξεις της ΣυνθΕΚ και με το Πρωτόκολλο της Καρθαγένης³¹ και στην «σκοπίμη ελευθέρωση γενετικώς τροποποιημένων οργανισμών», αφετέρου.

Με την έκδοση του πρόσφατου κανονισμού 1829/2003/ΕΚ, η κοινοτική νομοθεσία, τείνει στην περαιτέρω προστασία των καταναλωτών και του περιβάλλοντος θέτοντας την αρχή της συνεχούς παρακολούθησης των ΓΤΟ με διοικητικούς επανελέγχους από εποπτεύουσες αρχές και δυνατότητα αναστολής ή ανάκλησης των χορηγηθεισών εγκρίσεων και της απεριόριστης χρονικά δυναμότητας θέσεων σε λειτουργία μηχανισμών καταστολής φαινομένων παράνομης κυκλοφορίας ΓΤΟ.

Τέλος, ο κανονισμός 1830/2003/ΕΚ, ο οποίος τροποποίησε την Οδηγία 2001/18/ΕΚ, αποτέλεσε ένα ακόμη στάδιο προς την κατεύθυνση της αποτελεσματικής τήρησης της αρχής της προφύλαξης και της νομικής ασφάλειας με την πρόβλεψη διαδικασίας «ιχνηλασιμότητας», δηλαδή ανίχνευσης («ιχνηλάτισης») ΓΤΟ και προϊόντων που παράγονται από ΓΤΟ καθ' όλα τα στάδια διάθεσής τους στην αγορά μέσω των αλυσίδων παραγωγής και διανομής.³²

²⁹ Βλ. και ΔΕΚ C-156/93, της 13^{ης} Ιουλίου 1995, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο κ/ Επιτροπής, Συλλογή, 1995, σ. I-2019, σκ. 25.

³⁰ Βλ. οπ.παρ. υποσημ. αριθμ. 4.

³¹ Βλ. και άρθρο 32 της Οδηγίας.

³² Άρθρο 3 παρ. 3 του Κανονισμού.

Δ.2. Σε επίπεδο εθνικού συνταγματικού δικαίου, η στάθμιση, όπως είναι προφανές, πρέπει να γίνει ανάμεσα στα άρθρα 5 παρ. 1 και 3 και 106 παρ. 1 Σ (προστατευτικών της ελεύθερης οικονομικής και επαγγελματικής ανάπτυξης του ατόμου και της κρατικής υποχρέωσης για οικονομική ανάπτυξη όλων των τομέων της οικονομίας, αντίστοιχα), αφενός, και 21 παρ. 3 και 24 παρ. 1 Σ αφετέρου (σχετικά με την προστασία της υγείας και του περιβάλλοντος, αντίστοιχα). Η τεχνική ερμηνείας της πρακτικής εναρμόνισης των διατάξεων του Συντάγματος και η νομολογία, σύμφωνα με την οποία τα κοινωνικά δικαιώματα μπορούν να αποτελέσουν νόμιμο έρεισμα για τον περιορισμό των ατομικών δικαιωμάτων,³³ δίδουν τη λύση: η οικονομική και επιχειρηματική ελευθερία και η ανάπτυξη της οικονομίας, εν γένει, δεν μπορούν να ασκούνται σε βάρος της ανθρώπινης υγείας και του περιβάλλοντος.

ΙΙΙ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Οι επιπτώσεις της καλλιέργειας και κυκλοφορίας ΓΤΟ στην υγεία και το περιβάλλον είναι εκ των προτέρων μη μετρήσιμες και προσδιοριστέες με βεβαιότητα ως βλαβερές, αλλά ούτε και επιστημονικά τεκμηριωμένες ως αβλαβείς ή και θετικές. Ενόψει τούτης της αβεβαιότητας δεν είναι δυνατόν το Κράτος να αναλάβει την ευθύνη κυκλοφορίας ΓΤΟ προκαλώντας υψηλό βαθμό διακινδύνευσης της υγείας και του περιβάλλοντος. Οφείλει, στο πλαίσιο των αρχών της πρόληψης και της προφύλαξης, να αναδείξει τον χαρακτήρα του ως Κράτους που λειτουργεί ως εγγυητής της αποτελεσματικής προστασίας των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων και να «μεριμνήσει» για την ανθρώπινη υγεία και το φυσικό περιβάλλον.

Περαιτέρω, δεν συντρέχει κανένας πολιτικο-οικονομικός λόγος ενθάρρυνσης της κυκλοφορίας ΓΤΟ στην Ελλάδα για την ενίσχυση και προώθηση καλλιέργειας ΓΤΟ, διότι στη χώρα μας υφίσταται μικρός γεωργικός κλήρος, δεν παρουσιάζονται έντονα φαινόμενα πενόμενου πληθυσμού, ενώ η εξαγωγικότητα των προϊόντων της Ελλάδας προς

³³ Βλ. παρ. υποσημ. αριθμ.12.

αναπτυσσόμενες χώρες δεν είναι τόσο σημαντική ποσοτικά, ώστε να τεθεί ζήτημα επίλυσης του προβλήματος υποσιτισμού του πλανήτη από τη χώρα μας. Εξάλλου, η Ελλάδα μπορεί να προσανατολιστεί σε απλούστερες και οικονομικότερες διαδικασίες παραγωγής, όπως οι βιολογικές καλλιέργειες, η αγρανάπαυση και η ενίσχυση βιολογικών μονοκαλλιεργειών.

Με βάση τις διαπιστώσεις αυτές, η ΕΕΔΑ υιοθετεί τις ακόλουθες προτάσεις:

Α. Η πρώτη ενέργεια στην οποία οφείλει να προβεί η Ελληνική Δημοκρατία είναι η μεταφορά της Οδηγίας 2001/18/ΕΚ σχετικά με τη σκόπιμη απελευθέρωση ΓΤΟ στο περιβάλλον, διότι έχει ήδη καταδικασθεί από το ΔΕΚ για την παράλειψη ενσωμάτωσής της στο εσωτερικό δίκαιο.

Β. Περαιτέρω, το ελληνικό Κράτος οφείλει να ενθαρρύνει την επιστημονική έρευνα στον τομέα των ΓΤΟ (σκ. 23 του προοιμίου της Οδηγίας 2001/18/ΕΚ) συγκροτώντας τις αντίστοιχες ερευνητικές μονάδες, οι οποίες θα έχουν σχετικώς και γνωμοδοτική αρμοδιότητα (άρθρο 28 της Οδηγίας 2001/18/ΕΚ).

Γ. Πρέπει, επίσης, να συσταθούν κρατικοί φορείς προληπτικής ενημέρωσης τόσο των παραγωγών όσο και των καταναλωτών (σκ. 27 του προοιμίου της Οδηγίας 2001/18/ΕΚ), που ήδη προβλέπονται από το κοινοτικό δίκαιο και το Πρωτόκολλο της Καρθαγένης.

Δ. Πρέπει επίσης, με σχετική κοινοποίηση των ληπτέων μέτρων στην Επιτροπή της ΕΕ, να τεθεί υποχρεωτική σήμανση επί όλων των τροφίμων που εμπεριέχουν ΓΤΟ όχι μόνον εκείνων που εμπεριέχουν τους τελευταίους σε ποσοστό μεγαλύτερο του 0,9%, αλλά επί όλων των τροφίμων που εμπεριέχουν ΓΤΟ ή που δημιουργήθηκαν βάσει ΓΤΟ, ανεξαρτήτως του ποσοστού στο οποίο ανιχνεύονται οι ΓΤΟ στα τρόφιμα αυτά. Η εξουσία τούτη του Έλληνα, τυπικού ή κανονιστικού, νομοθέτη απορρέει από τη διάταξη του άρθρου 95 παρ. 5 ΣυνθΕΚ, η οποία παρέχει τη δυνατότητα σε ένα Κράτος-Μέλος, μετά τη θέσπιση μέτρου εναρμόνισης (που, εν προκειμένω, συνιστά ο Κανονισμός (ΕΚ) 1830/2003), εφόσον το Κράτος-Μέλος αυτό θεωρεί αναγκαία τη

θέσπιση εθνικών διατάξεων επί τη βάσει νέων επιστημονικών στοιχείων σχετικών με την προστασία του περιβάλλοντος να προβεί στη θέσπιση των αναγκαίων αυτών μέτρων, υπό την προϋπόθεση ότι οι σχετικοί λόγοι προστασίας του περιβάλλοντος έχουν ανακύψει μετά τη θέσπιση του μέτρου εναρμόνισης, αφορούν μία συγκεκριμένη περίπτωση που απασχολεί το εθνικό δίκαιο και ότι το Κράτος-Μέλος κοινοποιεί στην Επιτροπή τις μελετώμενες διατάξεις και τους λόγους που υπαγορεύουν τη θέσπισή τους.

Υπό τις προϋποθέσεις αυτές μπορεί να επιτευχθεί η αποτελεσματική εφαρμογή της αρχής της πρόληψης, της προφύλαξης και της νομικής ασφάλειας αναφορικά με την κυκλοφορία γενετικώς τροποποιημένων οργανισμών και τροφίμων, στο πλαίσιο της ανεύρεσης του σημείου τομής ανάμεσα στον φιλελεύθερο χαρακτήρα του Κράτους, που αποδέχεται την ελεύθερη οικονομική και εμπορική δραστηριότητα, με τον κοινωνικό και τον εγγυητικό χαρακτήρα του, που επιβάλλει στο Κράτος τη λήψη προληπτικών, κυρίως, μέτρων για την προστασία όλων των συνταγματικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων, όπως είναι το δικαίωμα στην υγεία και στο περιβάλλον, στο πλαίσιο ορθής εφαρμογής του άρθρου 25 παρ. 1 Σ. Σε κάθε περίπτωση της διάθεσης στην αγορά μεταλλαγμένου είδους διατροφής, πρέπει να προηγείται ερευνητική εξέταση κατά τα ως άνω για την επικινδυνότητά του στην υγεία μας και μόνο μετά τη διαπίστωση μη επικινδυνότητάς του να επιτρέπεται η κυκλοφορία του. Πρέπει να τεθεί ως αναμφισβήτητη η αρχή ότι δεν είναι δυνατόν ο προσπορισμός οικονομικού οφέλους να κατισχύει της προστασίας της ανθρώπινης υγείας και του φυσικού περιβάλλοντος.

Αθήνα, 20 Ιανουαρίου 2005